

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Політологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 «Право» (Правозастосування)

за темою: «Геополітичний вимір України»

м. Харків 2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник: доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук, доцент Могільова С.В.

Рецензенти:

завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю.А.

професор кафедри теоретичної і практичної філософії ім. Й.Б.Шада ХНУ імені В.Н. Каразіна, доктор філософських наук, професор Прокопенко В.В.

План лекції

1. Концепція самостійності України в параметрах геополітики Середньої Європи.
2. Чорноморська доктрина.
3. Сучасне геополітичне становище українських земель.

Текст лекції

1. Концепція самостійності України в параметрах геополітики Середньої Європи.

Геополітика (географічна політика; грец. Γη - земля, πολιτική - державні або суспільні справи) - напрям політичної думки, концепція, про контроль над територією, про закономірності розподілу і перерозподілу сфер впливу (центрів сили) різних держав і міждержавних об'єднань.

Геополітичне становище українських земель було причиною великих злетів і падінь, воно давало поштовх до реалізації прихованого потенціалу, що криється у надрах української Ойкумени. Протягом історичних зрушень на українській землі вирішувались баталії народів і цілого континенту, ці території завжди були у епіцентрі відвічного Campus Martius (Поля битви) двох культур: європейської та азійської. Вони були своєрідною межею чи заборолом, що стримували навалу чингізханських і більшовицьких орд, які сунули на завоювання все нових просторів. Саме тут проходить межа зіткнення споконвічних культурних антагоністів, або ж, геополітичною мовою, зіткнення двох цивілізацій Заходу і Сходу.

Найамбіційнішою геополітичною візєю майбутнього центрально- та східноєвропейських націй є проект Східна Європа, у зв'язку з яким вже у 1880-х рр. ідея окремого від Росії українського народу з власною державою входить у практичну площину німецької геополітики. Так, у 1888 р. у журналі «Die Gegenwart») філософ-метафізик Едуард фон Гартман у статті «Russlan din Europa» запропонував створити Київське королівство. Північний кордон України, на його думку, мав проходити по лінії Вітебськ – Курськ – Саратов – Волга – Астрахань. Цей кордон він розглядав, з одного боку, як природний, створений річною системою Волги, Дону та Дніпра, а з другого – як історичний кордон Південно-Східної Європи. «Нема – писав Гартман – ані географічних ані етнографічних підстав для зєдинення двох світів – російського і українсько-білоруського в один державний організм. Москалі заселяють доріччя Волги й Дону й для Росії є питанням життя володіти тими ріками на цілому їх бігу, але зовсім не є konieczністю для Росії володіння Подніпрів'ям – простором українського та білоруського народу. Ця система рік відділена від Росії вододілом двинодонських холмовин. Дніпро ніде не доторкає російської

території. Тому це не є ніякий випадок, що оба річні сточища заселені двома різними народами — москалями й українцями. Російська національна держава так своїм національним характером, як і географічними умовами, повернена на південній схід, а не на захід. На всякий випадок обі частини могли б обдаться одна без другої, так під географічним як і під торговельно-політичним оглядом. З того випливає, що по відокремленню від Росії Фінляндії, балтійських провінцій, Литви й Польщі, слід би створити Київське Королівство в доріччях Дніпра й Пруту. Така надніпрянська держава з 18-мільйоновим населенням, мала би всі конечні умовини самостійного, політичного існування. Нова держава мала б дістати від Австрії запоруку недоторканості й увійти з нею в зачіпно-відпорний союз. Відрізання від Росії територій з 34 мільйонами населення припинило б остаточно її експанзію на Захід».

Наприкінці 1890-х рр. ідею відокремлення від Російської імперії українських земель сформулював німецький теолог, історик, політичний публіцист і фахівець з східноєвропейських питань Пауль Рорбах. Ще у 1897 р. він побував в Україні, після чого виступив із закликом підтримати український визвольний рух з метою відриву України від Росії: «Якщо настане день, – писав П. Рорбах, – коли доля кине виклик Росії, і якщо випадково у нас там, де ухвалюються рішення знайдеться хто-небудь, хто матиме досить розуміння і рішучості, щоб правильно розв'язати питання про український рух, тоді Росія буде зруйнована. Хто володіє Києвом, той може підкорити Росію» (Welpolittisches, Leipzig, 1897-1915, S. 51-52).

Незабаром після початку Першої світової війни, 1915 р. у Берліні вийшла брошура українського громадсько-політичного діяча, дипломата, адвоката, журналіста, видавця Лонгіна Цегельського «Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage», в якій пропонується створення Серединної Європи як великої континентальної системи, яка простяглася би від Балтійського і Північного морів до берегів Індійського океану і яка включала б в себе відторгнені частини Росії – Прибалтику, Білорусію, Україну і Кавказ. Організуючим і керівним центром мала б стати Німеччина. Аналізуючи завдання німецької експансії на Сході, Л. Цегельський писав: «Тільки самостійною Україною можна захистити шлях від Берліна на Багдад і тільки Україною можна захистити протоки – найбільш слабкий пункт цього шляху – від завойовних і реваншистських прагнень з боку Росії... Самостійна Українська держава між Німеччиною і Австрією утворює захисний вал Серединної Європи, Балкан так Константинополя, висунутий вперед на Схід оплот проти російського імперіалізму. Ослаблення Росії і стабілізації великої державної системи від Північного моря до Персидської затоки можна досягти лише тоді, коли Росію буде відтіснено від Чорного моря і між Росією та Карпато-Дунайською лінією буде споруджено могутню перешкоду. Але цього можна досягти тільки відривом України від Росії і створенням української держави між Наревом і Чорним морем» (S. 7). В праці Л. Цегельського визначалися і кордони майбутньої української держави. До її складу мали увійти: Холм, Київщина, Волинь, Чернігівська, Харківська, Полтавська, Катеринославська, Херсонська губернії, сусідні з ними повіти Курської,

Воронезької та Ставропольської губерній, а також Кубань, Дон і Бесарабія. До цієї величезної території автор приєднав і Білорусію. «Україна – писав Л. Цегельський – як виробник необхідних сировинних продуктів буде тоді експортувати їх у Німеччину для того, щоб одержувати від Серединної Європи індустриальні продукти... Україна повинна укласти господарчий аншлюс з Німеччиною, для здійснення якого має бути прокладена система сухопутних і водних шляхів, що зв'язали б її в єдине ціле з Серединною Європою» (S. 32-33).

Шведський учений Р. Челлен, аналізуючи 1915 р. у праці «Політичні проблеми світової війни» причини, що призвели до спалаху війни та її можливі наслідки, зазначає, що саме замасковане панславистською пропагандистською демагогією бажання приєднати західноукраїнські землі було причиною вступу Росії у війну, тоді як «українське питання» загалом — однією з головних суперечностей, що призвела до війни: «Ми маємо... всі підстави зараховувати українське питання до одного з головних мотивів світової війни» (Kjellen, Rudolf. *Die politische Probleme des Weltkrieges.*—Leipzig und Berlin. 8.Aufl.—1918.—S.73). Р.Челлен певний того, що слов'яни на власному досвіді вже збагнули справжню сутність «слов'янської» політики Росії: «не зможуть вони залишатися сліпими щодо кричущої суперечності між вустами Росії, що співають пісень про свободу усіх слов'ян, та її рукою, що вимахує батогом... — політика Росії вдома ще не зазнала жодних змін, поляки коцюрбляться під новими ударами, а над степами України й досі не побачити сходу ранкової зорі» (Kjellen, Rudolf. *Die politische Probleme des Weltkrieges.*—Leipzig und Berlin.—8. Aufl.—1918.—S..94).

У вересні 1917 року, розглядаючи в статті «Проблема України» ситуацію навколо України, англійський вчений-славіст Р. Сетон-Вотсон наголошує, що українське питання є однією з головних причин, що призвели до Першої світової війни. Українське питання не модерна вигадка, але застаріла проблема Європи (Seton-Watson R.W. *Europe in the Melting Pot.* — London. — 1919. — P. 365).

Концептуально увів ідею самостійності України в параметри геополітики Середньої і Східної Європи Дмитро Донцов, який поставив боротьбу за Україну на вістря цивілізаційного протистояння між Заходом і Сходом, наголосив на доконечній оксиденталізації української психології і культури, увів конфесійний аспект в українську геополітику, зняв логікою геополітики та законів розвитку історії і нації проблему протистояння з Польщею. За Д. Донцовим, геополітично Україна належить до Середньої Європи. Цей геополітично і культурно-цивілізаційно цілісний простір має свої відмінності від Заходу і Євразії: «Ми були, може, далеким сходом Окциденту, але в жаднім разі не далеким заходом Орієнту». Донцов висловлює категоричний імператив: українці настільки довго зможуть опиратися наступові Москви, наскільки міцними залишаться у їх ментальності і культурі західні принципи. А це: індивідуалізм, примат права, незалежна Церква, незалежні корпорації - товариства, традиції шляхти. Найважливішими підставами української незалежності мають бути точний геополітичний розрахунок і роль цивілізаційного форпосту Заходу проти Сходу. Враховуючи геополітичне

становище України, її цивілізаційну зорієнтованість на Захід, Д. Донцов виводить аксіому: «Тільки нація, що свідомо великих завдань, які має виконати в інтересах цілої людськості, тільки такій нації приділяється спеціальна клітина на шахівниці світової історії. Лише ясно сформульований національний ідеал робить з певної національної ідеї кристалізаційний осередок для індивідуальних і групових воель всередині нації, які без нього шукають інших центрів тяжіння».

Є багато визначень України в геополітичному сенсі: «міст» між Заходом і Сходом, «санітарний кордон» між НАТО і Росією, «центр» Чорноморсько-Балтійської співдружності і т. д. У кожному з цих визначень є частка істини і частка (частина) нових міфів.

Наразі Україна ще не «міст», не «санітарний кордон», тим більше не «центр» ніяких співдружностей. Поки що Україна – лімітроф [лімітроф – проміжний простір між імперіями або цивілізаціями] для Росії та Європи, проміжний, міжцивілізаційний простір між західною і російсько-євразійською цивілізацією. Притому лімітроф із подвійною оцінкою. Європа (натовська) вважає східні кордони України лінією розламу між Європою та Росією (Росія з тюркськими анклавами і є окремою російсько-євразійською цивілізацією). А Росія вважає західні кордони України лінією розламу між НАТО й СНДівським простором, позначаючи останній як зону своїх особливих інтересів.

Лімітрофне положення, стан – це проміжне положення і стан. Якщо народ «лімітрофа» не вкорінюється в структуру якоїсь регіональної цивілізації, то самовизначення цього народу у формі незалежної держави залишається проблематичним, як і створення своєї локальної цивілізації. Така ситуація була однозначно жорсткою в епоху «холодної війни» між НАТО і Варшавським Договором. Тепер, коли США стали претендувати на роль світового арбітра в однині, діапазон маневру лімітрофів Європи, у тому числі й України, розширився, оскільки Росія через програш у «холодній війні», розпад СРСР і нинішні внутрішні негаразди, слабкі місця влади не може нав'язувати своєї волі сусіднім лімітрофам. Навпаки, вторгнення в Чечню призвело до того, що всередині Росії створений лімітроф, який став зоною суперництва Росії і мусульманського світу.

Україна є лімітрофом у трьох значеннях.

У геополітичному вона дійсно виявилася між НАТО і Росією. В економічному – між країнами з переважно ринковою, соціально орієнтованою економікою Заходу і хаотичною, експлуатованою новим правлячої класом економікою СНД. У духовно-моральному – між тоталітарним, моноідеологічним і лжеморальним минулим і невизначеним, навіть Невідомим Майбутнім, яке функціонує у формі соціальної утопії (міфу) про багатопартійну, правову, демократичну державу, основ якої ще навіть не закладено. Усі три значення характеризують межовий, перехідний характер держави і суспільства.

2. Чорноморська доктрина.

Балтсько-Чорноморська доктрина України формувалась віками. Шлях «із Варяг у Греки» і навпаки – це геополітичний простір Русі, що забезпечував їй

етапи економічно-торгівельні, культурно-духовні і військово-державні зносили від Візантії і Болгарії до Скандинавії, залучаючи у коло цих інтересів Литву, Польщу Словенську (Новгородську) землю.

У результаті напрацювань різних українських авторів з'явилась «Чорноморська доктрина» – геополітична концепція, яка каже, що причорноморські країни (всі країни, які мають вихід до Чорного моря) мають об'єднатися в один блок навколо політичних, економічних і соціальних цінностей, де лідером буде Україна, враховуючи перевагу України у площі, чисельності населення і його працелюбності.

Так, Степан Рудницький 1914 року у праці «Короткої географії України» розглядав Чорне море з погляду геополітики, 1918 року Михайло Грушевський в есе «Орієнтація чорноморська», що входило у трактат «На порозі Нової України», виклав основні ідеї щодо ролі Чорного моря (1934) . у визначенні політики України, що по суті були геополітичною концепцією. Про перспективи створення надпотужної української держави над Чорним морем із континентальним міжнародним значенням для всієї Європи мріяли у своїх творах Дмитро Донцов («Підстави нашої політики» 1921) та Юрій Вассиян («Простір Між Москвою і Візантією».

Узагальненого вигляду Чорноморська доктрина набула в «Українській трилогії» Юрія Липи («Призначення Україна" 1938 р., "Чорноморська доктрина" 1940 р., "Розподіл Росії» 1941 р.). Він визначає важливу роль Чорного моря для усіх причорноморських країн (України, Грузії, Росії, Румунії, Болгарії, Туреччини), а Україна є своєрідним перекриттям моря — склепінням, а це склепіння простягається зі заходу від річки Прут і Закарпаття, що опираються на річку Дунай, на схід до регіону Закавказзя й Ірану, що опираються на Каспійське море. Саме склепіння опирається на Кримський півострів, а ключем до нього є Білорусь і простягається воно з півночі на південь на 800–900 км.

Дуже важливу роль у безпеці України відіграє Білорусь. Юрій Липа порівнює її з шоломом, що захищає голову України. Якщо ж з Білоруссю не вдасться побудувати добросусідських відносин, то вона буде раною на шії України, оскільки Білорусь може стати зняряддям східних чи західних сусідів.

Тавриду (а саме так він називав Крим), Ю. Липа визначав як центр усіх морських доріг Чорного моря й інструментом, що може пожвавити діяльність усього північного узбережжя. Цією назвою підкреслювався глибокий історичний зв'язок зі всім суходолом України і показувались права України на Крим. Для безпеки України потрібно гарантувати безпеку Дністра зі заходу і Дону зі сходу. Контроль Дністра дозволить контролювати Серету, Тису і Прут, а також керувати Дунаєм. Контроль Дону дозволить контролювати Волгу і регіон Каспійського моря, а також охороняти шляхи України на південь, до Ірану. Проте найголовнішим завданням Дону є оборона ресурсів Донецького регіону, регіону над Азовом і всієї Центральної України разом з Кримом.

Юрій Липа переконував щодо доцільності створення чорноморсько-балтійської федерації між українцями, білорусами, поляками і литовцями, де Україна відігравала б головну роль. Балто-Чорноморська вісь може й повинна

стати одним з консолідуючих і стабілізуючих стрижнів нової Європи, а отже, невід'ємною її складовою.

Міжмор'є: ідея геополітичної єдності балто-чорноморського простору

Так, само як і в Чорноморській доктрині, місце України в розбудові Нової Європи розглядається в основі геополітичного проекту співдружності країн «Міжмор'я», тобто конфедерації Польщі, України, Білорусі, Литви, Латвії, Естонії, Молдови, Угорщини, Румунії Югославії, Чехословаччини, а також, можливо, Фінляндії, мав відродити поліетнічну і мультикультурну традицію Речі Посполитої. Ця конфедерація має простягатися від Чорного і Адріатичного морів до Балтійського (що підкреслюється в її назві). Мова йде про буферну зону між Азією та Європою, а також про створення нової регіональної противаги як регулятора сил і джерела стабільності. Справа у тому, що цей союз своєю територією повністю перекриє шлях із Європи від Балтійського моря до Чорного у Азію. Винятком залишається лише ненадійний зв'язок через Туреччину. Втім, включення Балкан у цей спільний союз перетворить даний регіон у процвітаючий.

Розгалужена транспортна мережа України і Польщі стане надійною опорою для пересування товарів, являючись кінцевою точкою для «Великого Шовкового Шляху», котрий розбудовується зараз Китаєм. Від цієї кінцевої точки у Європі буде залежати вся Азія, включно з Китаєм, середньо-азійськими республіками і, звичайно ж, Росією. Крім того, треба відзначити такий важливий фактор регіону, як те, що потенційні можливості українських земель дозволяють забезпечити продовольством не тільки Європу, але й Росію, а також Китай.

Важливо відзначити і військовий потенціал союзу. Об'єднана армія України і Польщі може відіграти не останню роль для НАТО. Польська армія (140 тис. постійного складу) і Українська (250 тис.) з сумарним військовим бюджетом (близько 16 млрд. доларів) плюс важкі озброєння, а також можливість розміщення ПРО на території держав перетворять цей регіон на надійний захисний кордон. Армія цього союзу стане найсильнішою в Європі.

Включення у план «Міжмор'я» України скоріше за все приведе до посилення партнерської ролі США і Канади для Польщі і України. Цьому сприяють і настрої ряду політичних кіл Великобританії.

Отже, конфедеративний устрій «Міжмор'я» може виявитися сильним поштовхом для розвитку регіону, в тому числі і завдяки включенню нових ринків і можливої логістики між Європою та Азією. Україна на цьому шляху отримає важливу роль одного із локомотивів конфедерації, своєрідних «Сполучених Штатів Європи». Домовляючись і вступаючи у союз з рівними, Україна, можливо, забезпечить цим майбутнє для свого народу, а також втілить в життя мрію участі у європейських процесах з урахуванням інтересів української нації.

3. Сучасне геополітичне становище українських земель.

Сучасні виклики перед Україною мають різні рівні розвитку і якості впливу.

1. Українська нація і країна мають розбалансовану, навіть розірвану

ідентичність (між націоналізмом і малоросійством, проросійським цивілізаційно-культурним імперством).

2. Українська держава не має стійких і тривалих історичних традицій (це зумовлює масову орієнтацію на чужі політико-правові вартості і загальну хаотичну громадську поведінку).

3. Українська нація і культура постали на цивілізаційній межі між Європою і Євразією і це систематично провокує світоглядні, духовні, ціннісні і моральні розломи в українському суспільстві (своєю чергою така ситуація є постійним ментальним джерелом українського анархізму (отаманщини), деструктивності і соціальної атомізації).

4. Українська нація принаймні останніх три століття історично розвивається без своєї стійкої еліти яка або асимілюється в чужу культури, або винищується імперськими сусідами (це закономірно призводить до «вихлюпування» на вершини українського політикуму випадкових, несформованих, не ушляхетнених елементів).

5. У широкому геополітичному і цивілізаційному контексті українська ідея є слабкою і хиткою через загальну недоформованість її органічного цивілізаційного простору – Середньої Європи (макрорегіон між Балтикою і Балканами, між Альпами і Чорним морем, який регулярно розривали вітри історії ще в античну епоху, а потім агресивні імперські сусіди – германський світ, Османська імперія, Російська імперія).

6. Сучасна епоха застала Україну з вищеописаними проблемами самоорганізації, а її виклики вимагають від кожного народу велетенських мобілізаційних зусиль політичного, інтелектуального, культурного характеру, яких наразі українська недосконструована, недогартована нація виявити не може. Звідси – загальна розгубленість в українському суспільстві, розростання в ньому примітивного космополітизму, апатії, відсутність самостійницької політики глибшого сенсу, розвиток психології клієнтизму (цивілізаційного наймитства), культурної вторинності, вульгарного масовізму.

Україна як найбільш органічне продовження Київської Русі у духовному, ментальному, культурному і геополітичному планах фактично перебуває у найважливішій географічній зоні Середньої Європи. Це центральна держава цього простору. Відтак боротьба за Україну була завжди надзвичайно жорстокою – від татаро-монгольських спустошень до Голодомору 1932–33 рр. Головними чинниками, що визначають виняткове геостратегічне розташування України є такі:

а) особливо протяжна берегова лінія на Чорному і Азовському морях (реально українці заселяли ще ширше Причорномор'я, аж до Кубані, але ці території, як відомо, відійшли на сьогодні до Росії) ;

б) природні багатства майже усіх українських теренів;

в) всебічна відкритість до різних світових просторів, що дає великі можливості для торгівельних зв'язків;

г) «зіпертість» на Карпати українського простору, який у такий спосіб отримує опору завершеність;

д) рівнинність більшості української етнічної території, через що нація

має постійну можливість для просторового розвитку;

е) значний географічний потенціал, велика мережа зручних рівнинних рік, поєднання географічних зон лісу, лісостепу і степу, що сумарно забезпечує загальну внутрішню динаміку саморозвитку етносу і простору.

Великою проблемою для успішного геополітичного розвитку України була її історична недоформованість як морської держави і країни, приблизно половинна перетятість її простору, що унеможливлювало гармонійний і перспективний розвиток. Український етнос, попри його вітальне стремління до Півдня, завжди ніби відтинали від моря різноманітні кочівники й імперські утворення – печеніги, хозари, половці, монголи, Кримське ханство, Москва. Відтак, завоювання українцями степового Причорномор'я – це надважлива історична задача і геополітичне завдання.

У сьогоднішньому змаганні наддержав та блоків держав за домінування планетарного значення Україна повинна зайняти позицію конструктивного моделювання геополітики майбутнього з відмовою від орієнтацій прихованих імперських змагань. Збігнев Бжезинський достатньо чітко сформулював суть України, з точки зору тієї великої геополітичної гри, що точиться на величезному євразійському просторі. Для американської стратегії на Євразійському континенті Україна – це геополітичний центр, чіє значення витікає з її важливого географічного положення, котре надає їй виняткову роль у плані доступу до важливих районах, можливості відмови важливим геополітичним гравцям у отриманні ресурсів, а також із того, що вона є щитом для європейської цивілізації. Саме по собі існування України як незалежної держави допомагає трансформувати Росію: «Без України Росія перестане бути євразійською імперією».

Виходячи з описаного вище, її аксіомами геополітичного і цивілізаційного розвитку мають бути такі:

1) всебічне виховання власної української середньоевропейської ідентичності через налагодження різнопланових зв'язків політичних і культурних із державами усієї Середньої Європи;

2) максимальне плекання власної традиціоналістської, героїчної, ідеократичної національної свідомості і культури;

3) оптимальне використання геополітичного потенціалу української географії у напрямку Великої Чорноморської дуги – пріоритетні союзницькі зв'язки на південь в діапазоні Балкани – Туреччина – Кавказ – Закавказзя – Іран – Середня Азія; саме цей простір зберігає велику перспективу росту, оскільки всі народи цього простору наприкінці XX ст. вийшли на новий етап власного самооновлення, пов'язаного з їхніми національно-визвольними устремліннями, цивілізаційними трансформаціями (у випадку із Туреччиною) та розташуванням на перехресті основних геополітичних тенденцій світу;

4) налагодження системи союзницьких геополітичних зв'язків з ключовими державами світового цивілізаційного поясу Rimland, оскільки Україна як типово морська держава і національний тип ментальності об'єктивно спрямована на зближення з країнами, що виражають ідею індивідуальної свободи і соціальної відкритості та динаміки, а це: США,

Канада, Велика Британія, Франція, Іспанія, Швеція, Японія, ПАР;

5) політичне самовизначення – це одна зі складових частин національного самовизначення. При цьому, стосовно України, націю ми розуміємо як громадянську політичну, поліетнічну спільноту, що ширше за поняття «нація» як національність, коли мова йде про моноетнічну спеціально неструктуровану соціальну й політичну спільноту (для полегшення, чистоти соціального аналізу).

Політичне самовизначення не зводиться до факту проголошення незалежності і створення державних атрибутів. Воно є об'ємнішим від державного і включає також громадянське суспільство зі сформованою політичною свідомістю. Фактор формування національної політичної свідомості в багатонаціональному суспільстві дуже важливий. Наприклад, не так просто в Україні домогтися, щоб неукраїнець вважав себе українцем у політичному сенсі як громадянин держави, щоб національність не вважалася єдиним суб'єктом державного права.

Ідея політичного самовизначення повинна бути підкріплена економічним і духовним самовизначенням нації.

Майбутня велика гра головних світових імперій – США, Китаю, Росії, Індії, Бразилії – передбачає різні сценарії. Зараз зусилля останніх чотирьох спрямовані на те, щоб не допустити абсолютного домінування США на планеті. Однак більшість з них, особливо три євразійські сусіди, зберігають велику конкурентну підозрілість один до одного, змагаючись за впливи на материку Євразія передусім. Однією з противаг до посилення цих наддержав може бути велетенський пояс тюркськомовних країн і народів, який тягнеться від Туреччини до Уйгурії (Східного Тукистану) . Усе це народи, які зараз переживають нове цивілізаційне і культурне піднесення, які сумарно володіють гігантськими геостратегічними і природними можливостями. Тож наступною аксіомою української геополітики є:

б) принцип зближення і стимуляції щодо розвитку тюркськомовного світу, який може стати згодом значним фактором-важелем для перебудови геополітичної ситуації в Євразії: тюркський клин одночасно обмежує можливості Індії на півночі, підважує могутність Китаю, розбалансовує геостратегічну єдність Росії, оскільки через просторі землі, заселені волзькими татарами й духовно й етнічно спорідненими з ними народами, ніби розрізає навіпів російський простір, сягаючи майже Північно-Льодовитого океану. Водночас цей тюркський світ є природним союзником для народів Північного Кавказу, які вже послаблюють монолітність Російської імперії. Україні треба лише виступати з політичними ініціативами в тюркськомовному світі, налагоджувати з ним взаємовигідні економічні зв'язки і потрібні процеси розвинуться самі собою.